

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д.п.н. Дора Левтерова – Гаджалова

ПУ „Паисий Хилендарски“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен

„доктор“

в област на висше образование 1. Педагогически науки

професионално направление 1.2. Педагогика

докторска програма Специална педагогика

Автор: Елени Дадами

Тема: Оценка на приемащата среда в общообразователните училища за деца с аутизъм

Научен ръководител: доц. д-р Емилия Евгениева, СУ „Св. Климент Охридски“

1. Общо описание на представените материали

Представеният комплект материали от Елени Дадами е в съответствие с изискванията на ЗРАСРБ. Докторантката е приложила 5 броя статии по тематиката на дисертационния труд.

2. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Тематиката на дисертационната разработка се отличава с актуалност и значимост в теоретично и в научно-приложно отношение. Осъществяването на приобщаващото образование изисква оценяване на приемащата среда в общообразователните училища за да е възможно ефективното ѝ функциониране по отношение на всички ученици, включително и учениците с разстройства от аутистичния спектър. Поставените цели и задачи от докторантката са удачно поставени спрямо тематиката на дисертационния труд.

3. Познаване на проблема

Елени Дадами познава базисни аспекти на интерпретираната проблематика и оценява творчески литературния материал. Видно от дисертационния труд е позова-

ването на актуални и значими теоретични източници, които се анализират в съответствие с поставените цели и задачи.

4. Методика на изследването

Избраната методика на изследване, включваща въпросник с пет секции и структурирани интервюта, позволява постигане на поставената цел и получаване на адекватен отговор на задачите, решавани в дисертационния труд.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд съдържа 266 страници основен текст, от които 166 представляват същинската част на разработката. Приложенията са 73 страници. Библиографията съдържа 289 заглавия на английски език. Удачно би било да се включат и автори от Гърция и от България.

Първа глава е посветена на теоретични интерпретации на проблематиката. Дадами синтезирано и в логическа последователност извежда анализи на литературно-научни постижения през обобщена история, диагностични специфики през DSM-5 и казуистика на аутизма. Специално внимание е отделено на дефинициите и базисните принципи на приобщаващото образование в общо-образователните училища. Приобщаващото образование се разглежда от различните съществуващи теоретични модели. Позовава се на позицията на Европейската Агенция за развитие на образованието за специални потребности по отношение на различните детерминиращи условия за реализация на приобщаващото образование в училищна среда. Прави впечатление, че докторантката внася тълкувания относно всички аспекти на подкрепящата среда като интервенциите за деца и ученици с аутизъм, критичните фактори в подкрепа на ефективното образование на ученици с разстройства от аутистичния спектър, характеристиките на ефективната физическа среда за ученици с разстройства от аутистичния спектър. Като положителна страна на теоретичния анализ може да се отбележи, че докторантката прецизира характеристиките на физическата среда за ученици с разстройства от аутистичния спектър през аспекти на защита от стигматизация и през специфични особености на разстройствата от аутистичния спектър, които учителят е необходимо да познава, и да има предвид при работа с ученици от визираната група. Иновативен аспект в теоретичния анализ е тълкуването на училищната култура и нейното влияние на социалните връзките и приятелствата на учениците с разстройства на аутистичния спектър разстройства на аутистичния спектър в общо-

образователното училище, социалните връзки и занимания на деца с разстройства на аутистичния спектър, приятелствата на децата с разстройства на аутистичния спектър и техните връстници. Значим фокус се извежда по отношение на формиране на опит срещу насилието и виктимизацията на деца с разстройства на аутистичния спектър. За структуро-определящия компонент на подкрепящата среда - учителските атитюди срещу приобщаването на деца с разстройства на аутистичния спектър, в общо-образователна среда докторантката извежда бариери и аргументи за и против. Следват интерпретации на теоретични модели по отношение на учителската само-ефективност, тренинга и знанията за разстройствата от аутистичния спектър, ролята на фамилията и по-специално на родителския контекст в образованието на собствените им деца, родителските атитюди към приобщаващото образование на децата с разстройства от аутистичния спектър, и атитюди за типичното развитие на децата срещу приобщаването на децата с увреждания. Теоретичният анализ на проблематиката се характеризира с четивност, ползване на актуална научна литература и стегнатост на изложението.

Втора глава е посветена на научната програма. Целта и значението на емпиричното изследване са посочени коректно и ясно. Поставени са четири изследователски въпроса и съответстващи четири хипотези. Участниците в изследването са 54 родители на деца с разстройства от аутистичния спектър и 119 учители, като респондентите са включени по метода на „снежната топка“. Диагностичният инструментариум се базира на документалния и анкетния метод. Данните от проведените структурирани интервюта и пет-секционния въпросник са кодирани, регистрирани и обработени с SPSS 25.0. Прецизирана е защитата на лични данни, конфиденциалност и етичност при провеждането на емпиричното изследване.

В трета глава се анализират получените резултати от въпросниците и от проведените интервюта. Предоставена е обхватна демографска справка за участниците в изследването – родители и учители. Анализът е направен въз основа на четирите изследователски въпроса, Т-тестът и One Way ANOVA върху резултатите от гледните точки на родителите и на учителите за четирите фактора на изследването. Прецизирани са сравнителни анализи на резултатите от двете групи: родители и учители. По отделните въпроси /6/ е направен анализа на данните, получени от структурираните интервюта. Анализите са богато онагледени с диаграми, таблици и схеми. Като положителна страна на анализа на резултатите може да се посочи сравняването на получените резултати с резултати от емпирични проучвания на други автори. В този

контекст се извеждат и приноси аспекти към различни позиции, които оформят и съответни теоретични направления относно подкрепящата среда в общообразователното училища за ученици с разстройства от аутистичния спектър.

Важни за подкрепящата среда са изводите, който изтъква докторантката по отношение на учителите, който са „склонни да прилагат и комбинират различни от гореспоменатите стратегии, тъй като няма уникална комбинация, която да е винаги ефективна“ и за ефективното сътрудничество между отделните групи на училищната и фамилната общност. Без да се идеализира отделните установени и доказани интеракции от собственото си изследване, Дадами обобщава, че промяната на негативната култура за приобщаване на ученици от аутистичния спектър е труден процес, за който са необходими реализирани условия на подкрепяща среда.

Четвърта глава включва заключение и дискусия. Не се налага заключението и дискусията да бъдат изведени в отделна глава, но в архитектурата на дисертационния труд е изразено авторовото мнение. Дискусията е презентирана по отделните фактори на изследването с търсене на общо-фокусни и детайлни обяснителни модели.

Представени са научни и практически приноси, лимити на дисертационното изследване с обективна самооценъчна позиция, както и препоръки за бъдещи изследвания по тематиката. Положителна страна е отбелязването на възможна социална желателност при получаването на отговорите. В тази насока, би било ефективно да се включат въпроси, които откриват степента на социално-желаните отговори.

Приложените декларации, писма до родители и учители за участие в интервютата и попълване на въпросниците, данните от изследването в статистически формат демонстрират достоверността на дисертационната разработка.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Елени Дадами посочва две пространства на приноси:

- Научно теоретични:
 - Анализ на последните изследвания за възможностите и реалностите на приемане на учениците с аутизъм в общообразователна среда.
 - Структуриране и описание на четири фактора за наблюдение на училищна култура за приобщаване.
- Научно практически:

- Сравнителен анализ на гледните точки на родителите и учителите на децата с нарушения от аутистичния спектър относно потенциалните ползи, проблеми и трудности на тези ученици в приемната среда на общообразователните училища.
- Сравнителен анализ на мнението на родителите на деца с аутизъм с мнението на педагогическите специалисти по отношение на културата на приобщаване.
- Проучване на мнението на типичните ученици през докладите на родителите и учителите за културата на приобщаване в училище
- Установяване, че полът и образованието на родителите и учителите не влияят върху формирането на културата на приобщаване.

Посочените приноси приемам напълно.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Публикациите на Дадами са общо пет и са статии по проблематиката на дисертационното изследване. От статиите - три са представени в списание, а две на научни форуми на Факултета.

9. Автореферат

Авторефератът е направен според изискванията на съответните правилници, и отразява основните резултати, постигнати в дисертацията.

10. Критични забележки и препоръки

Проведеното изследване притежава безспорни достойнства, но би било полезно да се експлоатира едно понятие относно фокусната група, а именно „разстройства от аутистичния спектър“. Понятието „аутизъм“, използвано в дисертационния труд, с широката си популярност носи висока степен на гражданственост, а не толкова на научност, както и известни негативи, свързани с етикетиране. Аналогична ситуация се наблюдава и по отношение на използвани понятия „деца“ и „ученици“. Отбелязаните забележки в никакъв случай не понижават достойнствата на дисертационния труд.

11. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Дисертационното изследване и визираните приноси безапелационно изискват популяризиране и широко разпространение. Добре би било, Дадами да публикува ди-

сертационния труд, за да бъде от полза на учители, родители и ученици /с и без разстройства от аутистичния спектър/. Също така е удачно, по-ясно и по-категорично да се извежда личната позиция на Дадами по отделните дискутирани фактори.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката* и отговарят на **всички** изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и Правилника за прилагане на ЗРАСРБ. Представените материали и дисертационни резултати **напълно** съответстват на специфичните изисквания на Факултета по Науки за образованието и изкуствата, приети във връзка с приложение на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че докторантката Елен Дадами **притежава** задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност Специална педагогика като **демонстрира** качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“** на Елен Дадами в област на висше образование: 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика, докторска програма „Специална педагогика“.

07.03. 2019 г.

Рецензент:

Гаджалова)

(проф. д.п.н. Дора Левтерова -